

Cultuurhistorische verkenning

Domela Nieuwenhuisplantsoen

C 17-051 Amsterdam

Inhoud

	Inleiding	3
1	Beleidskader	4
2	Ontwikkelingsgeschiedenis en cultuurhistorische inventarisatie	5
3	Conclusie	11
	Colofon	

Inleiding

Stadsdeel West heeft Monumenten en Archeologie (MenA) verzocht te adviseren over de bovengrondse cultuurhistorische waarden die bij het opstellen van het bestemmingsplan voor het plangebied Domela Nieuwenhuisplantsoen van belang zijn. Dit heeft geresulteerd in een beknopte uiteenzetting van de ontstaansgeschiedenis en een overzicht van de in het gebied aanwezige bovengrondse cultuurhistorische waarden. Voor de ondergrondse cultuurhistorische waarden verwijzen we naar het Archeologisch Bureauonderzoek van MenA. Bij cultuurhistorische waarden gaat het over sporen, objecten, patronen en structuren die zichtbaar of niet zichtbaar onderdeel uitmaken van onze leefomgeving en een beeld geven van een historische situatie of ontwikkeling. In veel gevallen bepalen deze cultuurhistorische waarden de identiteit van een plek of gebied en bieden ze aanknopingspunten voor toekomstige ontwikkelingen. Het is meestal niet nodig alle cultuurhistorische elementen aan te wijzen als beschermd monument of gezicht. Het is wel van belang dat cultuurhistorische waarden worden betrokken in de planvorming en worden meegewogen in de besluitvorming over de inrichting van een gebied.

Uitsnede van de City Data kaart van Amsterdam ter plaatse van het plangebied (met een rode lijn weergegeven)

1 Beleidskader

Naar aanleiding van de Modernisering van de Monumentenwet en de wijziging van artikel 3.1.6 van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro, d.d.17 juni 2011, staatsblad 5 juli 2011, nr 339) dient per 1 januari 2012 bij het maken van bestemmingsplannen een beschrijving te worden opgenomen "van de wijze waarop met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden". In de toelichting van de Bro staat dat dit betekent dat gemeenten een analyse moeten verrichten van de cultuurhistorische waarden en daar conclusies aan verbinden die in een bestemmingsplan verankerd worden. Dit vermindert de noodzaak tot het aanwijzen van nieuwe beschermde monumenten omdat aan het belang van de cultuurhistorie dan waarde wordt toegekend via het proces van de ruimtelijke ordening.

Voor Amsterdam komt het verankeren van de cultuurhistorie in het proces van ruimtelijke ordening en transformatieopgaven ook aan bod in de Beleidsnota 'Ruimte voor Geschiedenis' (vastgesteld 13 april 2005) en 'Spiegel van de Stad, visie op het erfgoed van Amsterdam' (vastgesteld 14 november 2011) en in 'Erfgoed voor de stad, agenda voor het erfgoed in een groeiend Amsterdam' (vastgesteld 5 juli 2016).

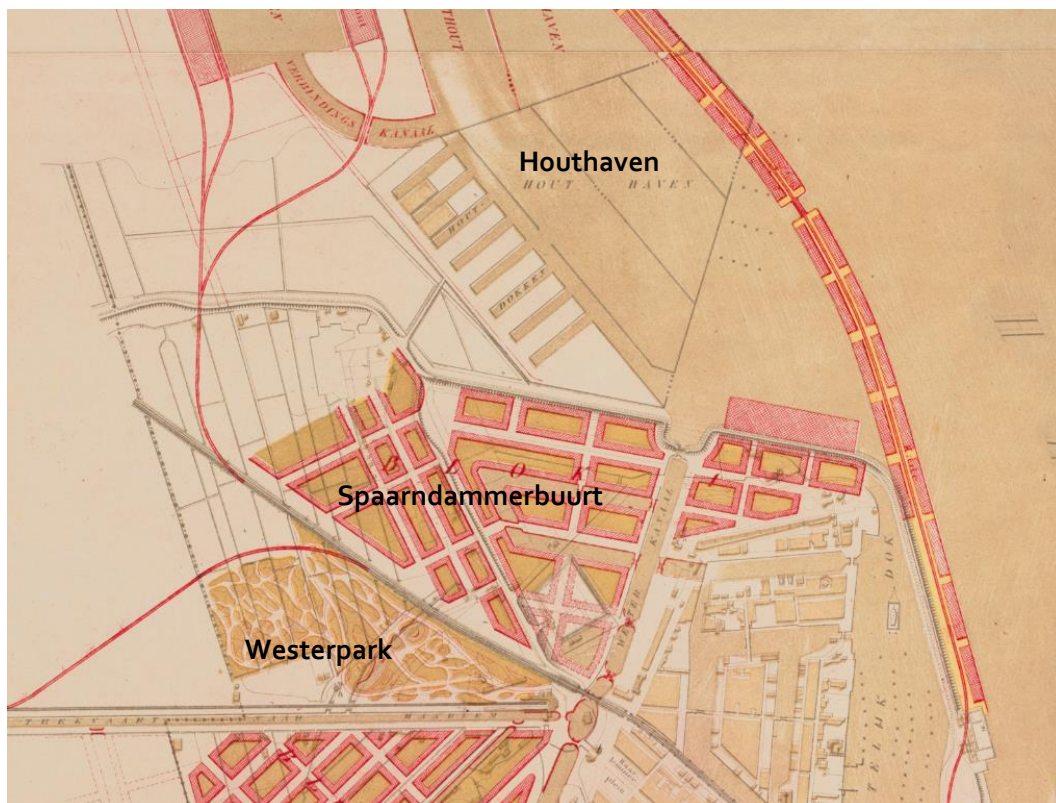
De Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de provincie Noord-Holland is een geografische uitwerking van de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie (besluit d.d.21 juni 2010). De kaart geeft in zijn algemeenheid informatie over landschapstypen, aardkundige waarden, cultuurhistorische objecten/monumenten, archeologische verwachtingen en structuurdragers als militaire structuren en historische dijken. Deze informatiekaart is voor wat betreft bovengrondse cultuurhistorische waarden vooral gericht op gemeenteoverschrijdende zaken. Het is daarom niet gericht op de specifiek Amsterdamse waarden, en het geeft daar dan ook geen beeld van.

2 Ontwikkelingsgeschiedenis en cultuurhistorische inventarisatie

2.1 Ontwikkelingsgeschiedenis

Voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het plangebied wordt verwezen naar de archeologische quickscan 10-031 voor dit gebied. Over de verstedelijkingsgeschiedenis is het volgende te melden.

Het plangebied bevindt zich in de Spaarndammerbuurt in het stadsdeel Amsterdam West, welke tot de eerste stadsuitbreidingen buiten de stadswallen behoort. In het eerste integrale plan voor de stadsuitbreiding van Amsterdam, door stadsingenieur J.G. van Niftrik in 1867 gemaakt, is dit agrarisch gebied voor een stadspark gereserveerd. Het plan van Van Niftrik wordt niet goedgekeurd en het volgende belangrijke stadsuitbreidingsplan dat tot stand komt is door de toen nieuwe directeur van Publieke Werken, J. Kalff, gemaakt. De aanleg van het Noordzeekanaal tussen 1865 en 1876 leidde tot de versnelling van de 19^e en 20^e -eeuwse industrialisatie, welke gepaard ging met een forse bevolkingstoename. De aanleg van het kanaal leidde ook tot de logische ontwikkeling van de havens van Amsterdam aan de westkant. In het plan van Kalff wordt daarom het Westerpark naar de noordkant van de spoorweg Amsterdam-Haarlem verplaatst om ruimte te maken voor een nieuwe buurt tussen de spoorweg en de nieuwe Houthaven. De toekomstige Spaarndammerbuurt is voor haven- en industrieactiviteiten én arbeiderswoningen bestemd.

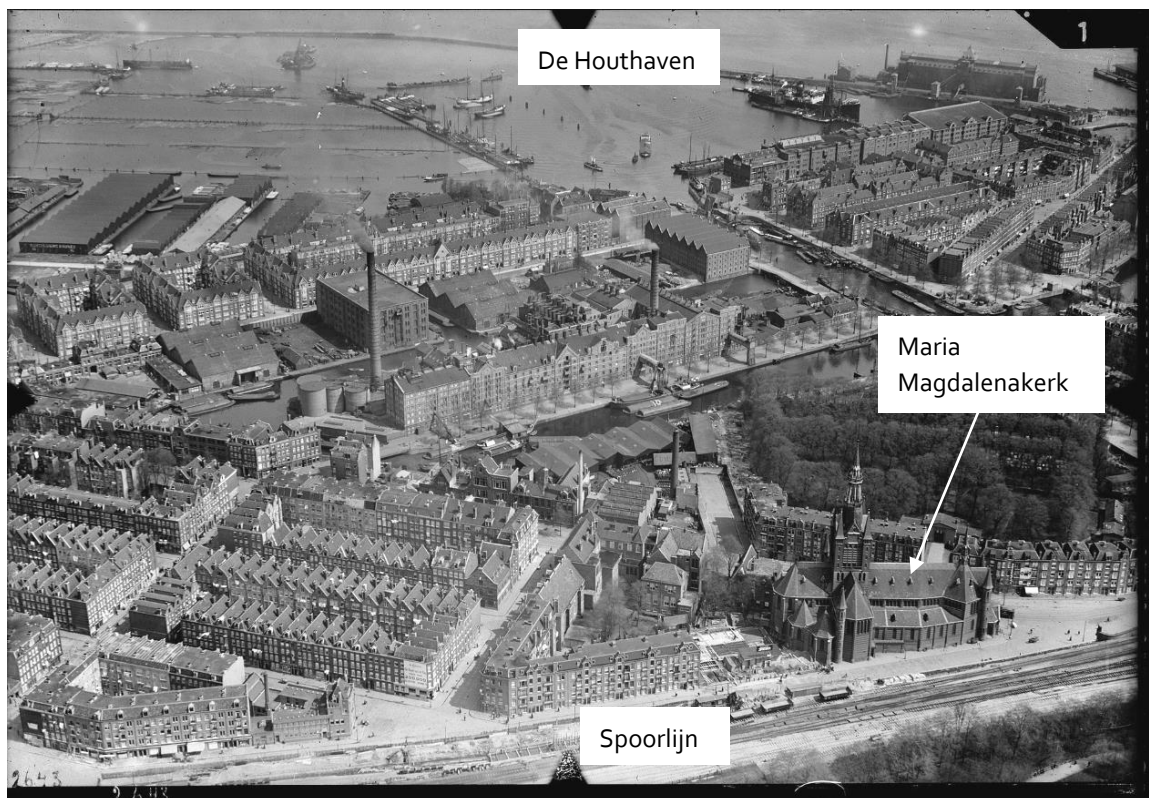
Uitsnede uitbreidingsplan van Kalff ter plaatse van de Spaarndammerbuurt
(Bron: Stadsarchief Amsterdam)

Na de aanname van de Woningwet in 1901 is er de mogelijkheid om subsidie van het Rijk te krijgen om goede arbeiderswoningen te bouwen, wat leidt tot de oprichting van veel woningbouwverenigingen, soms ook door de arbeiders zelf. In Amsterdam zette ook de sociaal-democraat wethouder Wibaut zich in voor goede arbeiderswoningen en hij richtte samen met Arie Keppler de Gemeentelijke Woningdienst op. Vanwege hun kritiek op de smalle straten en krappe gesloten bouwblokken in het plan van Kalff komt er in 1912-13 een nieuw uitbreidingsplan voor de Spaarndammerbuurt dat door de adviseur van Publieke Werken, architect Van der Mey, is gemaakt. Dit plan wordt ongewijzigd aangenomen, ondanks het pleidooi van Wibaut en Keppler voor meer openbare ruimte, wat later alsnog wordt aangepast.

De woningontwerpen zijn aan de woningbouwverenigingen en bouwondernemers over gelaten. De verenigingen zijn van de leden en de bestuurders willen daarom de beste kwaliteit die ze kunnen krijgen maar ook de meest progressieve bouwondernemers willen goede woningen bouwen voor de arbeiders. Dit leidt vaak tot het inschakelen van bekende architecten en om die reden ontstaat er in de Spaarndammerbuurt snel een bijzondere verzameling van zogenaamde 'paleizen voor de arbeiders', voornamelijk door Amsterdamse schoolarchitecten ontworpen. Het verstedelijkingsproces heeft zich in de loop van de twintigste eeuw voortgezet en de Spaarndammerbuurt is volledig bebouwd geraakt. De fabrieken sloten in de loop van de tweede helft van de 20ste eeuw hun deuren en zijn gesloopt en vervangen door woningbouw of herbestemd tot woon- en/of werkgebouwen.

2.2 Cultuurhistorische inventarisatie

Hierna worden de cultuurhistorisch relevante bebouwing en elementen in het plangebied weergegeven. Het plangebied bevindt zich ten noorden van de spoorweg Amsterdam-Haarlem en het Westerpark, in de Spaarndammerbuurt. Het plangebied bevindt zich aan het Domela Nieuwenhuisplantsoen en is verder begrensd door de Spaarndammerstraat aan de oostelijke kant en door bebouwing aan de noordwestelijke kant, namelijk de pastorie van de in de jaren zestig gesloopte Maria Magdalenakerk op het adres Spaarndammerstraat 9.

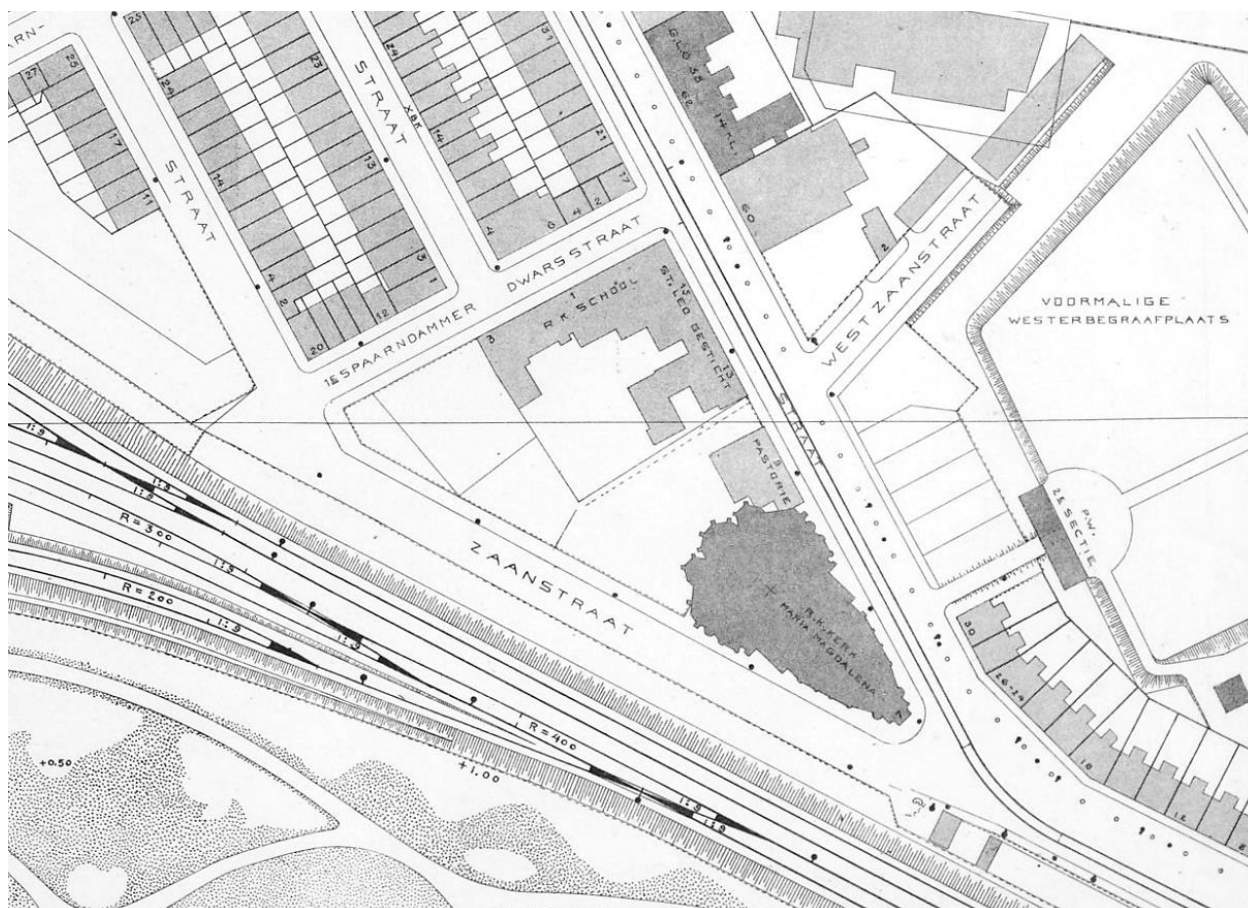

De Spaarndammerbuurt vanuit de lucht gezien in noordoostelijke richting, circa 1930.
(Bron: Nederlands Instituut voor Militaire Historie/Wikimedia Commons)

De arbeidersbuurt Spaarndam heeft een 'socialistisch verleden' dat nog te zien is in de aanwezige bijzondere sociale woningbouw die er aan het begin van de twintigste eeuw door bekende architecten zoals De Bazel, Walenkamp en De Klerk gebouwd is. In de dan nieuwe Spaarndammerbuurt woonden relatief vele katholieke gezinnen. Deze combinatie heeft in 1887 geleid tot de benoeming van de kapelaan G.W. Konings uit Haarlem, die de reputatie van 'volkspriester' had, tot bouwpastoor van een nieuw te bouwen rooms-katholieke kerk in de Spaarndammerbuurt. Na de inzameling van de benodigde geldsom en de bemachtiging van een driehoekig stuk grond kreeg de beroemde architect P.J.H. Cuypers opdracht om de kerk te ontwerpen. Cuypers heeft optimaal gebruikgemaakt van de bijzondere vorm en hoeklocatie van de bouwkvael en heeft de kerk als een 'taartpunt' ontworpen, met een slanke toren van 70 meter hoog in het midden en kleine torenspitsen op de hoeken, die als belangrijke landmark in het straatbeeld van de buurt dienden. De kerk was groot genoeg voor 700 mensen, was in de neogotiek stijl ontworpen, en werd vanwege haar omvang als 'de Kathedraal van Spaarndam' bekend. De naastgelegen pastorie werd door K.P.C. de Bazel ontworpen, die toen werkte voor het bureau Cuypers. Op 20 april 1891 werd de Maria Magdalenakerk geconsacreerd in aanwezigheid van burgemeester Van Tienhoeven. In combinatie met de kerk kwam er in de Spaarndammerbuurt een katholiek cluster met scholen en andere maatschappelijke voorzieningen.

Vooraanzicht van de Maria Magdalenakerk in 1964 (bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

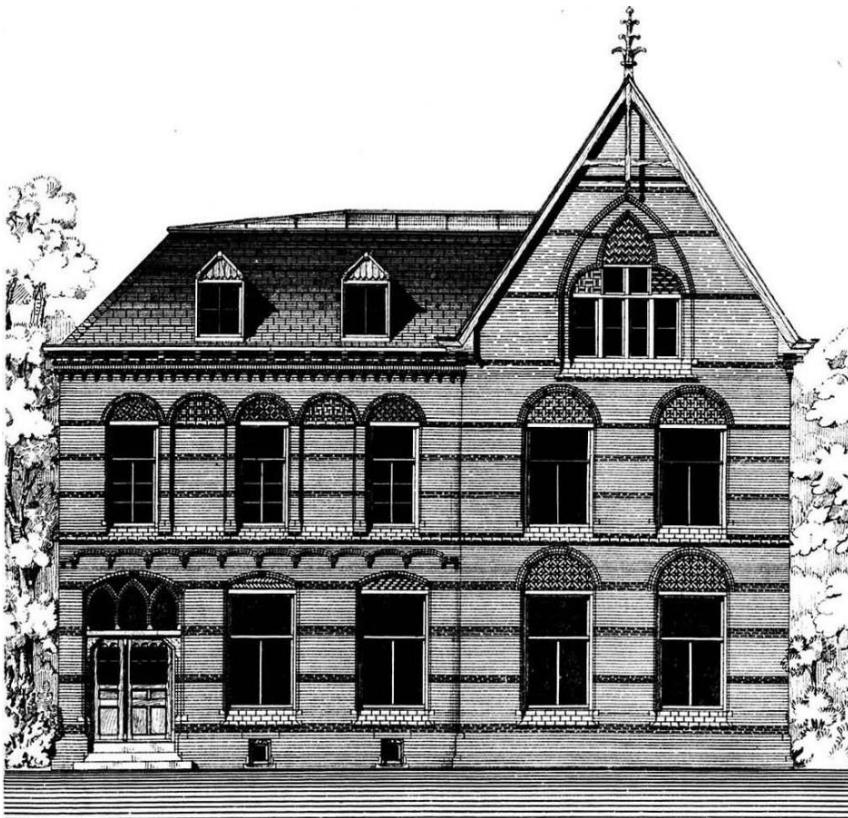

This architectural drawing is a detailed floor plan of the interior of the Hagia Sophia in Constantinople. The plan illustrates the vast central dome and the intricate network of piers and arches that support it. The central nave is flanked by side aisles, and the plan shows the complex arrangement of domes and vaults that cover the entire interior space. The drawing is oriented with the entrance (narthex) at the top left and the apse at the bottom right. Various structural elements, such as piers, arches, and domes, are clearly delineated, providing a comprehensive view of the building's internal layout.

De Maria Magdalenakerk is de laatste kerk die architect Cuypers in Amsterdam heeft gebouwd en is tot stand gekomen in een periode (1850-1940) waarin een groot aantal kerken in Amsterdam is verrezen, inclusief rooms-katholieke. Tijdens

de negentiende eeuw kregen alle godsdiensten grondwettelijke vrijheid en dit leidde tot de bouw van een grote diversiteit aan kerkelijke gebouwen. Onder invloed van P.J.H. Cuypers, en van J.A. Alberdingk Thijm, werd de neogotieke stijl de meest gebruikte stijl voor rooms-katholieke kerkbouw.

In 1964 sloot de Maria Magdalenakerk haar deuren en in 1967-68 is het kerkgebouw gesloopt vanwege problemen met de fundamente (er bleek scheurvorming in de spaarbogen van de fundering van het kerkgebouw te zijn opgetreden). De pastorie is gespaard en staat er nog steeds, op Spaarndammerstraat nummer 9. De pastorie geeft als enig overgebleven onderdeel blijk van de levendige en creatief-ambachtelijke toepassing van baksteenmetselwerk. Bovendien was in de Maria Magdalenakerk de overgang van de neogotiek naar de Nieuwe Kunst vertegenwoordigd in de aanwezigheid van de bijdrage van de jonge K.P.C. de Bazel. De Magdalenapastorie is van stedenbouwkundig en architectuurhistorisch belang als zorgvuldig ontworpen en voor wat het exterieur betreft redelijk gaaf bewaarde pastorie. Het is als laatste overblijfsel van de Maria Magdalenakerk cultuurhistorische betekenisvol. De pastorie valt echter buiten het gebied van deze cultuurhistorische verkenning.

Pastorie van de Maria Magdalenakerk, Spaarndammerstraat 9

(bron: http://www.library.tudelft.nl/tresor/books/Architectuur/De_Opmerker/dvd2/mmo_0003/mmo_01ac.jpg)

De lege plaats die de kerk heeft achtergelaten is na de sloop als plantsoen ingericht en heeft de naam Domela Nieuwenhuisplantsoen gekregen. De naam van het plantsoen verwijst naar het socialistische verleden van de Spaarndammerbuurt, aangezien de Friese dominee Ferdinand Domela Nieuwenhuis een belangrijke sociaal-anarchist was die aan het einde van de negentiende-eeuw op socialistische bijeenkomsten in de buurt van het Westerpark gepassioneerde protesttoespraken hield. In het plantsoen zijn in 2016 nog steeds resten van de kerkfunderingen zichtbaar.

De restanten van de Maria Magdalenakerk, 2008

3 Conclusie

Gelet op het bovenstaande zijn er in en nabij de planlocatie een aantal cultuurhistorische elementen aanwezig waar in de planvorming rekening mee dient te worden gehouden: de pastorie geeft als enig overgebleven onderdeel van het kerkgebouw en blijk van de levendige en creatief-ambachtelijke toepassing van baksteenmetselwerk en de aanwezige restanten van de Maria Magdalenakerk die zich in het plantsoen bevinden hebben herinneringswaarde. Verder is het plangebied volledig onbebouwd en is niet in een beschermd stadsgezicht gelegen. Er zijn geen (rijks- of gemeentelijke) monumenten aanwezig.

Bronnen

- T. Heijdra, *Westerpark: Barren, Sparren en Koperen Knopen*, Alkmaar 2007
- M.M. Bakker en F.M. van de Poll, *Architectuur en stedebouw in Amsterdam: 1850-1940*, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 1992 (Monumenten inventarisatie project)
- S. van Blokland, *Rooms-Katholieke Kerken in Amsterdam: 1306-1935*, Amsterdam 2002
- G. Hoogewoudt en H. Aardse, *Beschrijving van Spaarndammerstraat 9*, Bureau Monumenten en Archeologie Amsterdam 2008/2015
- Inventariskaarten 1:1000 van de Publieke Werken Amsterdam, Stadsarchief Amsterdam

Colofon

Datum: 23 oktober 2017
Status: Definitief
Redactie: Hester Aardse
Tekst: Sandra Guarda

© Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2017
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van MenA. MenA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.